

ціонної значимости признаков..., с. 395—398; Ю. А. Смирнов. Погребения эпоха неолита и раннего металла лесной полосы Восточной Европы (опыт количественного анализа).— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 г. М., 1972, с. 348—352; С. А. Семенов. О математизации археологии.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 65—67.

В. Ф. ГЕНИНГ

Некоторые вопросы развития археологической науки

Резюме

В развитии конкретных наук на современном этапе одной из актуальных проблем стала разработка специально-научной методологии. Решение этого вопроса невозможно без создания фундаментальных теоретических концепций, лежащих в основе всего здания каждой науки.

В развитии археологии можно проследить несколько этапов, когда накопление эмпирического материала порождало новые теоретические концепции, содействовавшие дальнейшему подъему науки. Внедрение первыми советскими археологами марксистских гносеологических принципов в познание исторического процесса впервые поставило археологию на подлинно научные историко-материалистические позиции и привело к появлению ряда крупных исследований по социально-экономической и этнической истории древних народов нашей страны.

На современном этапе развития археологии обнаружилось большое несоответствие между колоссальным объемом накопленного эмпирического материала и возможностями его теоретического исследования. Первоочередной задачей стала разработка вопросов методологии археологии, как особой, самостоятельной области научного познания, отличающейся не только спецификой источников, но и методов теоретического исследования, спецификой изучаемых ею объективных закономерностей.

Особенно актуальным в этом плане является вопрос о соотношении эмпирического и теоретического уровней исследований в археологии, определении познавательных задач этих уровней и разработка понятийного аппарата. Лишь пристальное внимание к методологическим проблемам позволит выработать такие теоретические концепции, которые приведут к новому качественному подъему археологических исследований.

В. П. ДУШЕВСЬКИЙ, Ю. Г. КОЛОСОВ

Реконструкція природних укриттів над муст'єрськими стоянками Заскельне V та VI

У східній частині передгірського Криму, в районі масиву Ак-Кая (балка Красная), відкриті муст'єрські стоянки Заскельне V та VI (рис. 1). На відміну від раніше досліджених стоянок цього часу (Кіік-Коба, Вовчий грот, Чокурча, Старосілля та ін.), вони знайдені не в печерах та гротах, а безпосередньо під урвистою стінкою заввишки 10—12 м, де, однак, не збереглися навіть сліди природних укриттів. У той самий час на їх існування в давнину вказують відклади, які містять культурні шари, а також розташовані в межах стоянок або нижче по схилу великі брили каміння.

Встановлення морфологічного вигляду та походження зниклих порожнин є важливим для археології та геоморфології. Труднощі полягають в тому, що подібні роботи до цього часу не провадилися, хоч і здійснювалися окремі спроби¹. Для з'ясування цих питань Кримська палеолітична експедиція Інституту археології АН УРСР провела спеціальні дослідження. Були вивчені сучасні печери та гроти в районі Ак-Кая, їх морфологічна будова, генезис та належність до певних форм рельєфу. Розглядалися можливості використання стародавньою людиною цих порожнин, які відповідають різним генетичним класам. Порівнювалися відклади, виявлені під час археологічних розкопок на стоян-

ках, з відкладами карстових порожнин. Було проведено також аналіз геолого-геоморфологічних умов місцезнаходження стоянок і зіставлення їх з відповідними умовами печер та гротів різних генетичних класів. У результаті розкопок встановлена стратиграфічна колонка хронологічної послідовності залягання культурних шарів та потужність нашарувань на стоянках, а також визначена відносна дата культурних шарів та нашарувань, що їх включають. Була простежена горизонтальна стратиграфія на розкопаній площі. На стоянках Заскельне V та VI встановлено відносну дату руйнування склепінь печер або гротів. Нарешті

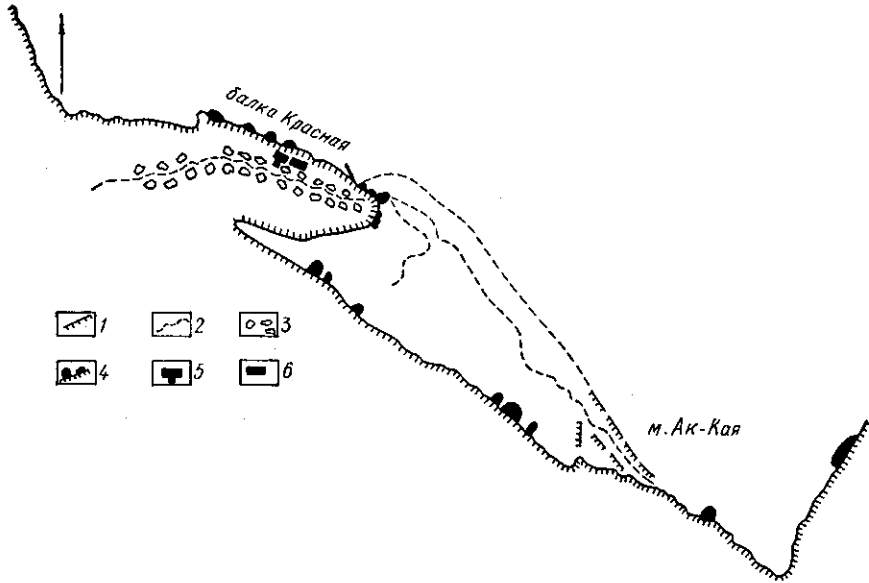

Рис. 1. План масиву Ак-Кая та балки Красної.

1 — бровка урвища; 2 — тальвег балки Красної; 3 — вапнякові брили на дні балки Красної; 4 — карстові порожнини; 5 — розкоп стоянки Заскельне V; 6 — розкоп стоянки Заскельне VI.

була розроблена попередня характеристика кам'яних та фауністичних залишків діяльності давніх людей для кожного культурного шару стоянок.

Аналіз здобутих матеріалів привів до певних висновків про походження та морфологічну будову зниклих порожнин, що має чимале значення як для дальших реконструкцій самих укрить, так і для пошуків нових палеолітичних пам'яток.

Ранньопалеолітичні стоянки Заскельне V та VI розташовані біля підніжжя урвища правої борту балки Красної, яка є правою притокою річки Біюк-Карасу. Балка пересікає північно-східний край масиву Ак-Кая, відносна висота якого коливається в межах 100—30 м. Геологічний розріз його представлений товщею сірувато-білих піщаних мергелів маастріхтського ярусу верхньої крейди. Зверху вони броньовані більш міцними нумулітовими вапняками нижнього та середнього еоцену, які за фаціально-літологічним складом неоднорідні. На мергелі маастріхту залягає фосфоритний конгломерат з цементом глауконітового вапняку незначної потужності. Вище по розрізу йдуть світло-сірі піщанисті глауконітові вапняки нижнього еоцену, які легко руйнуються, утворюючи нишоподібні поглиблення. Вони, в свою чергу, перекриваються щільнішими, з різним ступенем перекристалізації середньоеоценовими вапняками. На західному краї Ак-Кая та балки Красної нумулітові вапняки виходять на денну поверхню з-під товщі темно-коричневих глин майкопської серії.

Геологічна будова в районі стоянок має аналогічний характер. Еоценові нумулітові вапняки формують вертикальні урвища в бортах, а мергелі, що їх підстелюють, становлять дно та пологі схили балки. Зовально-осипні та делювіально-пролювіальні відклади на схилах бронюють мергелі, тому в межах стоянок вони не виходять на денну поверхню.

Наявність карбонатних порід, їх моноклінальне залягання з невеликими ($6-8^\circ$) кутами падіння, тріщинуватість обумовили розвиток карстових процесів. В урвищах Ак-Каї та балки Красної досліджено понад 50 карстових порожнин. Серед них 74,5% пов'язано з нумулітовими вапняками, 19,6 — контактами мергелів та вапняків і тільки 5,9% — з мергелями. Усі карстові порожнини об'єднані за класифікацією В. М. Дублянського², доповнено новими дослідженнями, в п'ять генетичних класів: корозійно-гравітаційний, корозійно-ерозійний, корозійний, корозійно-денудаційний та денудаційний. Під денудацією в даному випадку ми розуміємо руйнування гірських порід переважно внаслідок фізичного вивітрювання з обов'язковим вилученням продуктів руйнування процесами гравітації.

Корозійно-гравітаційний клас (рис. 2, А) карстових порожнин представлений в основному печерами, закладеність яких контролюється тріщинами бортового опору, що пересікають стінки урвищ під різними кутами. Це визначило їх просту морфологічну будову. Усі вони одноповерхові, невеликі завдовжки (7—15 м) з пологим ($1-3^\circ$) ухилом дна в напрямку виходу. Ухил не залежить від умов залягання вапняків. У плані порожнини клиноподібні, а в поперечному перетині — трикутні. Печери наявні в бортах балки Красної та підвішені на 20—40 м над сучасним базисом ерозії.

Можливість використання палеолітичною людиною печер цього класу в районі Ак-Кая викликає сумнів, тому що для них характерні невеликі розміри вхідних отворів, відсутність зручних площадок біля входу, незначна (7—30 м²) внутрішня площа. Розкопки, які тут провадилися, були безрезультатними.

Порожнини корозійно-ерозійного класу (рис. 2, Б) майже всі горизонтальні, одноповерхові та віднесені переважно до літологічної різності нумулітових вапняків, точніше до зони контакту щільних рівномірно перекристалізованих та грудкуватих вапняків. У плані вони мають округло-видовжені форми, що свідчить про закладення печер по тектонічній тріщинуватості та тріщинах відкладів. Стіни більшості порожнин згладжені, відполіровані. В склепіннях відзначені рідкі вертикальні куполи з фрагментами кальцитових кір та дрібних горбкуватих натеків.

Формування таких порожнин пов'язано з періодичними водотоками. Печери та гроти розташовані у верхів'ях і тальвегах балок, у місцях виходу нумулітових вапняків. Так, верхів'я балки Красної має вигляд уступу висотою 10 м. У ньому є печера довжиною 15 м. Частина її склепіння зруйнована. Тальвег балки продовжується по дну печери та над уцілілою частиною склепіння, а потім йде далі вздовж поверхні нумулітових вапняків. Поруч з печерою, по обох бортах балки Красної, вище тальвегу, розташовані гроти. В минулому, безперечно, вони також містилися у верхів'ї балки. За рахунок зворотної ерозії та прогресивного розвитку останньої порожнини або їх фрагменти збереглися в бортах, а з поглибленням днища балки почали підніматися над тальвегом. В одному з таких гrotів у шурфі глибиною 1,5 м виявлено товщу несортваного світло-жовтого карбонатного піску та щебеню, де були крем'яні відщепи та знаряддя мустьєрського часу. Ці знахідки, що вказують на домустьєрське формування гроту, потребують дальших ретельних досліджень. Карстові порожнини корозійного класу (рис. 2, В) представлені гротами. Морфологія відображає їх первісне закладення по три-

шнях відкладів з переважною проробкою останніх у межах процесів денудування. Це надало їм характерної форми: ширина звичайно в 2—3 рази перевищує довжину. Розміри гrotів — від 2 до 18 м завдовжки і 6—29 м завширшки, висота вхідного отвору — від 2 до 4 м. Трапляються вони в середній частині вертикального схилу правого борту балки Красної. В гротах відсутні будь-які відклади, а на скелястій підлозі часто наявні каррові поглиблення різної конфігурації.

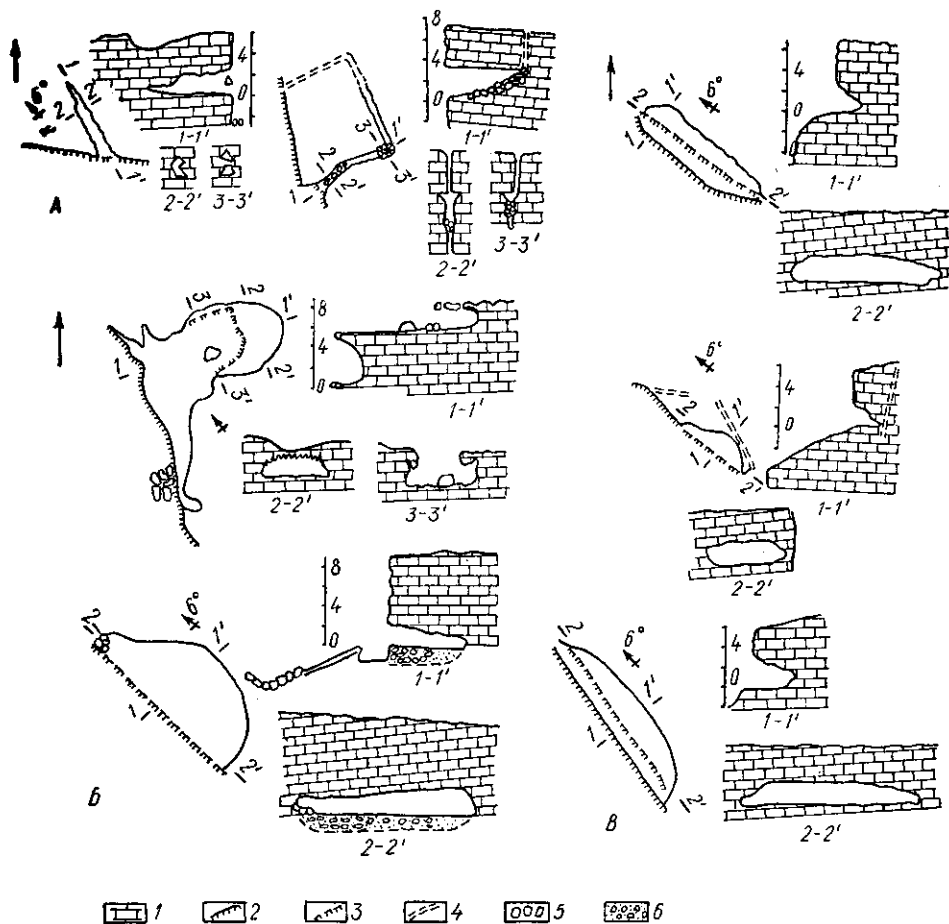

Рис. 2. Плани карстових порожнин корозійно-гравітаційного (А), корозійно-ерозійного (Б) і корозійного (В) класів.

1 — середньоосередні нумулітові вапняки; 2 — урвища; 3 — межі склепінь порожнин; 4 — напрямок тектонічних тріщин; 5 — брили; 6 — щебінь. 1—1' 7 — поздовжній розріз; 2—2' — поперечний переріз.

Морфологія гrotів цього класу, відсутність печерних відкладів, незначна проробка в довжину більше свідчать про сучасне походження. Підтверджується це тим, що на стрімких схилах балки Красної можна простежити всю динаміку розвитку гrotів від елементарних початкових форм.

Становлять інтерес як в археологічному, так і геоморфологічному плані гrotи корозійно-денудаційного класу (рис. 3, А; 4), що сформувалися на контактах нумулітових вапняків та маастріхтських мергелів. Межею між ними є базальний горизонт з фосфоритового конгломерату.

Характерним прикладом для цього класу є гrot Великий. Гrot має довжину 25 м, максимальну ширину 50 м та висоту 23—25 м. Загальна площа підлоги перевищує 650 м². У поперечному перерізі він має фор-

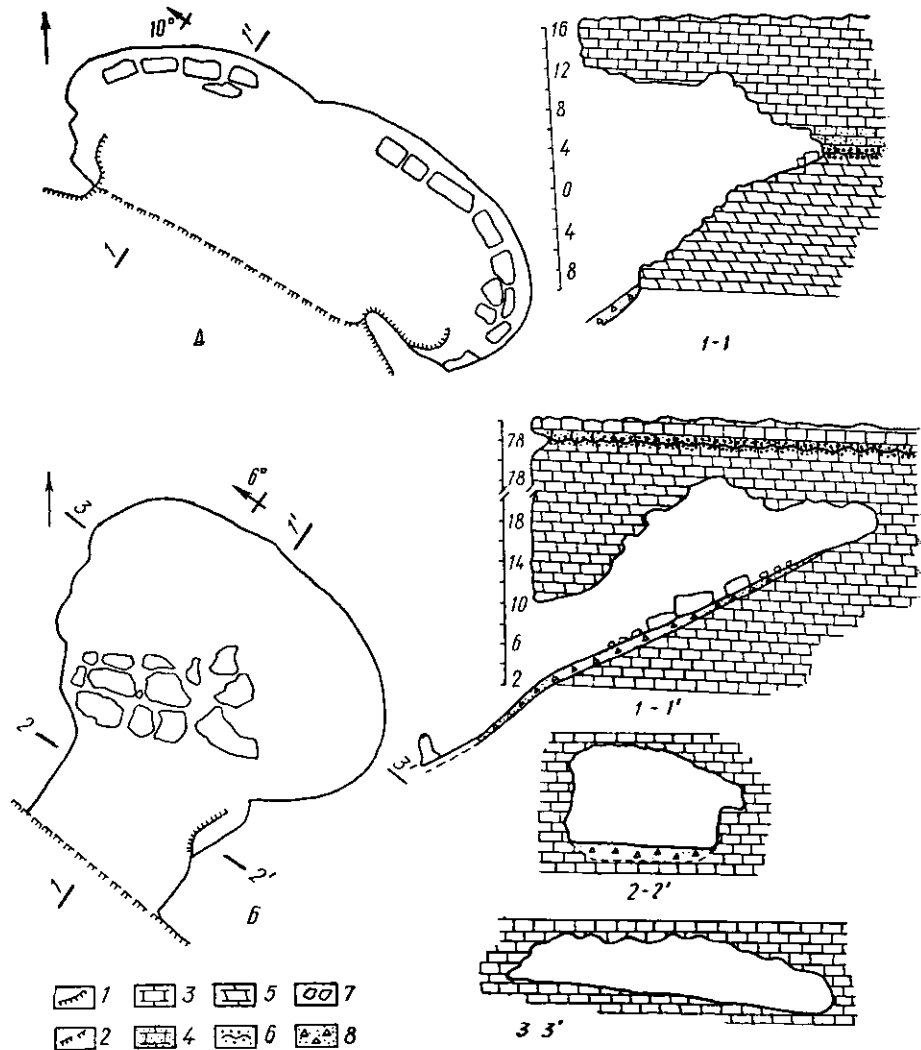

Рис. 3. Плани карстових порожнин корозійно-денудаційного (А) і денудаційного (Б) класів.

1 — межі урвищ; 2 — межі склепін' порожнини; 3 — середньосоченові нумулітові вапняки; 4 — піщанисті нумулітові вапняки; 5 — верхьокрейдяні мергелі; 6 — зона контакту верхьокрейдяних мергелів та еоценових вапняків; 7 — брили; 8 — шебін' з піском; 1-1' — поздовжній розріз.

му трикутника, вершина якого є тупиковою частиною порожнини. Нумулітові вапняки становлять склепіння, нахил його до внутрішньої частини гроту відповідає їх куту падіння. Але поверхня склепіння ступінчаста, що пов'язується з блоковими руйнуваннями товщі піщано-глауконітового вапняку. Брили довжиною 2 м, з однаковою висотою та шириною 1,2 м, витягнуті ланцюгом по периметру тильної частини гроту, де чітко простежується горизонт фосфоритового конгломерату. Саме тут проходить нагромадження карбонатного детритусового піску, аналогічного розкопам Заскельне V та VI.

Підлога гроту складена мергелями та має нахил до виходу (18—20°), тобто не відповідає куту і загальному падінню мергелів та вапняків. Швидкість перших переважає над процесами фізичного вивітрювання та вилуджування, що обумовлює значне розкриття вхідного отвору у висоту та ширину. Збільшення розмірів його приводить до нестійкості частини склепіння, отже, до гравітаційного руйнування ос-

Рис. 4. Загальний вигляд одного з корозійно-денудаційних гротів.

таннього. На це вказують скупчення в акумулятивній частині схилу під гротом осипних відкладів, що являють собою брили вапняків об'ємом від кількох до 200 і більше m^3 у той час, як мергель руйнується до щербенисто-пилуватих часток.

Спостереження показали, що порожнини цього класу порівняно з іншими розвиваються відносно швидко та відмирають. В процесі регресійного розвитку схилів гроти можуть руйнуватися до повного зникнення з поновленням вертикального урвища.

Денудаційний клас (рис. 3, Б) карстових порожнин пов'язаний виключно з піщанистими верхньокрейдяними мергелями. Порожнини розташовані біля підніжжя урвищ (висотою 100—80 м) масиву Ак-Кая. Печери стрімко піднімаються вгору, набуваючи мішкоподібної форми. На підлозі — щербенисто-пилуваті, рідше брилові відклади, що утворюються в результаті руйнування склепінь та стінок. Динаміка формування описаних порожнин ще не з'ясована і потребує детальних мікрокліматичних та інших спостережень.

Таким чином, карстові порожнини в межах Ак-Кая та балки Красної належать до різних генетичних класів. Конфігурацію будь-якої порожнини приблизно можна уявити собі, якщо відомий її генезис.

Матеріали розкопок та геологічні умови місцезнаходжень стоянок з залученням морфологічної класифікації карстових порожнин виявили, що мустьєрські пам'ятки Заскельне V та VI були розташовані в гротах корозійно-денудаційного класу. Це підтверджується і характером культурних шарів. На Заскельній V загальна потужність відкладів, виявлених на площі 24 m^2 у південній частині розкопу, досягає близько 5 м. Тут особливо цікава товща світло-жовтого піску, в якому горизонтально залягає сім культурних шарів. Склад піску в них ідентичний усій товщі (рис. 5). В середній частині розкопу пісок починається з глибини 0,6 м від поверхні та перекривається слабопотужним суглинком, а він, в свою чергу, — плащем з щебеню та окремих брил. Пісок карбонатний — детритусовий складається з часток нумулітового піску, цілих дрібних та уламків великих черепашок форамініфер. Уламки плескати, з гострими кутами, без слідів обкачування. В середньому на частки менше 1 мм припадає 65,5%.

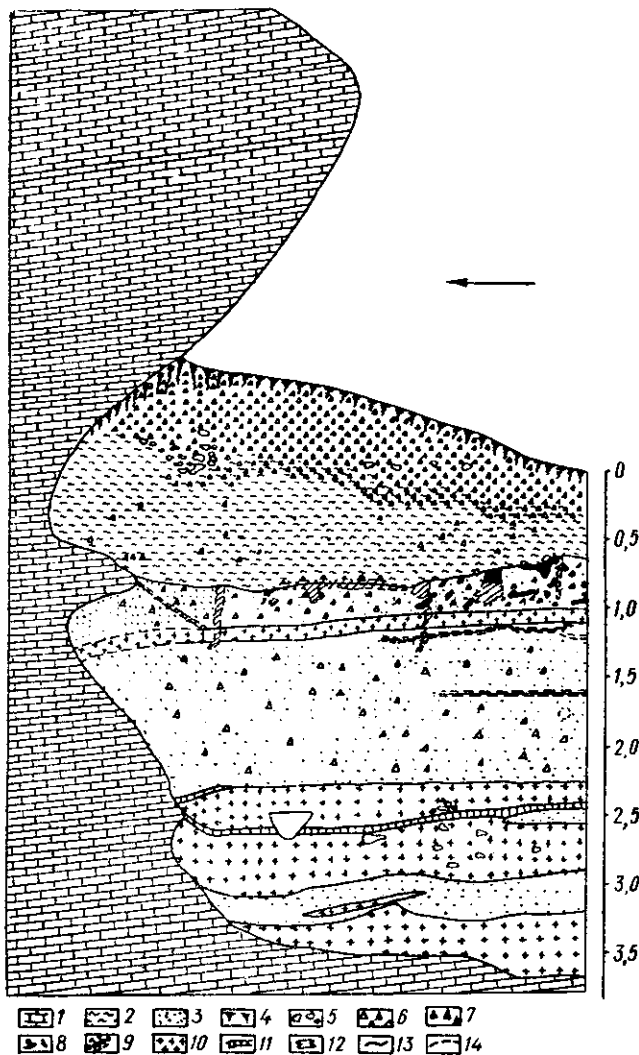

Рис. 5. Стратиграфія відкладів східної стінки розкопу стоянки Заскельне V.

1 — нумулітові вапняки середнього еоцену; 2 — суглинки; 3 — пісок; 4 — ґрунт; 5 — брили; 6 — щебінь; 7 — дресва; 8 — кореневі ходи; 9 — кореневі ходи з зоною вилуджування; 10 — культурні шари; 11 — зольний горизонт; 12 — кістки тварин; 13 — межі шарів, що чітко простежуються в розрізі; 14 — межі шарів, що слабо простежуються в розрізі.

Як уже вказувалось, найнижчі культурні шари (VII, VI, V) були зафіксовані за останні дні роботи експедиції 1973 р. у тому самому піску, в розрізі південної стінки розкопу під час її зачистки та взяття ґрунту на пилковий аналіз. Поява нових культурних шарів не була несподіванкою, — їх треба було чекати, оскільки від урвистої кам'яної стінки (тупикової частини колишнього гроту) скеляста підлога поступово або ступінчасто понижується в напрямку до схилу. У зв'язку з цим збільшується потужність відкладів та кількість включених у них культурних шарів. Вказані шари залягають на відстані близько 5 м від задньої стінки, тоді як верхні підходять до неї майже впритул. Це яскраве свідчення того, що за певний відрізок мустьєрського часу (від I до V культурних шарів) глибина гроту збільшилася на 5 м. Зовсім не виключено, що з продовженням розкопок, віддаляючись від задньої стінки, можна натрапити на нові, хронологічно ще давніші культурні шари.

Не маючи зараз змоги дати аналіз кам'яного матеріалу для трьох вказаних шарів, наведемо лише дані стратиграфічного характеру.

Найнижчий VII культурний шар відокремлюється від скелястої підлоги товщею (35 см) зеленого піску, з великою домішкою глауконітів. У його середній частині виявлено кілька крем'яних відщепів та кісток тварин. VI культурний шар добре виділяється своїм темним, буруватим кольором. У квадраті 12-Д його потужність становить 15 см. У ньому знайдені крем'яні заготовки та знаряддя, обпалені та необпалені кістки тварин, шматочки кісткового вугілля тощо. За попередніми даними, кремій своїми розмірами майже не відрізняється від виявленого у верхніх шарах III, II та I. Трапляються також знаряддя з двобічною обробкою. Між VI та IV залягає прошарок жовто-сірого детритусового піску, де, як свідчить зачистка, досить багато знахідок кременю, кісток тварин та кісткового вугілля. Потужність цього прошарку дорівнює 11 см. Попередньо він був позначений як V культурний шар. Над ним залягає IV, з темно-бурим кольором. На цій ділянці розкопу його потужність — 20 см. В 1972—1973 рр. він був розкопаний на площі 8 м². Тут виявлено уламки і майже цілий бивень мамонта, кістки інших тварин, кісткова брекція, багато крем'яного інвентаря, кісткового вугілля, окремі камені, три плями — сліди вогнищ. Нові знахідки кременю підтвердили визначення кам'яної індустрії IV шару як мікромустьєрської.

Вище зафіксовано відносно стерильний прошарок потужністю 12—14 см, який, в свою чергу, перекривається III культурним шаром завтовшки 30 см. Як і всі попередні, він залягає в світло-жовтих детритусових пісках, які мають сіруватий відтінок від великої кількості вогнищового попелу, обпалених кісток тварин та інших знахідок. Тут же простежено два овальних в плані вогнища, де було багато обпалених кісток тварин, а навколо — крем'яні відщепи та знаряддя. Серед останніх переважають середнього та великого розміру ножі, гостроконечники, скребла. Багато знарядь оформлено в техніці двобічної обробки. Крем'яна індустрія цього шару належить до двобічнообробленої мустьєрської техніки.

Між III та II культурними шарами наявний прошарок світло-жовтого піску потужністю до 18 см з окремими знахідками кременю, а II культурний шар має потужність близько 20 см. У ньому знайдено численний крем'яний інвентар та кістки тварин, які концентрувалися, переважно, на ділянці вогнищового шару, що був продовженням виявленого під час розкопок 1971 р. Він займав дві третини розкопаної площі. Крім кременю та великої кількості остеологічного матеріалу, що утворював завал у вигляді окремих обпалених та необпалених кісток і залишків, які перегнили та перетворилися в жовту масу — кісткову брекцію, знайдені окремі камені. Крем'яні вироби аналогічні знаряддям нижнього шару. На II культурний шар налягає стерильний прошарок світло-жовтого детритусового піску, потужність якого на розкопаній ділянці становить близько 80 см, а над ним — I культурний шар потужністю не більше 12—15 см. У ньому, як і раніше, знайдено небагато кременю та кісток тварин. Дуже рідко трапляються невеликі шматочки кісткового вугілля. Виявлені знаряддя одно- та двобічної обробки.

На південній ділянці розкопів 1972—1973 рр., по лінії 10—13 ДЕ, був простежений завал каміння, що безпосередньо налягало на верхній горизонт I культурного шару. Зверху воно перекривалося гумусовим шаром, який закінчувався дерновим прошарком сучасної денної поверхні. Оскільки між урвистою стінкою скелі та завалом каміння подібних скупчень не було виявлено, є підстава вважати, що північна лінія цього скупчення є межею завалу зовнішньої кромки козирка, що нависав над стоянкою в період початкового заселення гроту. Цікаво, що зазначена лінія складається з багатьох великих каменів, ніби поставлених на

«ребро». Цей факт, на нашу думку, свідчить про можливість використання каміння для огорожі вхідного отвору гроту його мешканцями. Таке припущення не є остаточним, оскільки необхідно розкопати всю площу стоянки для дослідження напрямку відстані та розташування каменів вздовж північної лінії завалу.

Ще більш виразна картина, яка розкриває процес утворення природного укриття, умови його формування та руйнування, показує залягання культурних шарів, що поступово в хронологічній послідовності відступають від задньої, урвистої стінки скелі в напрямку до балки.

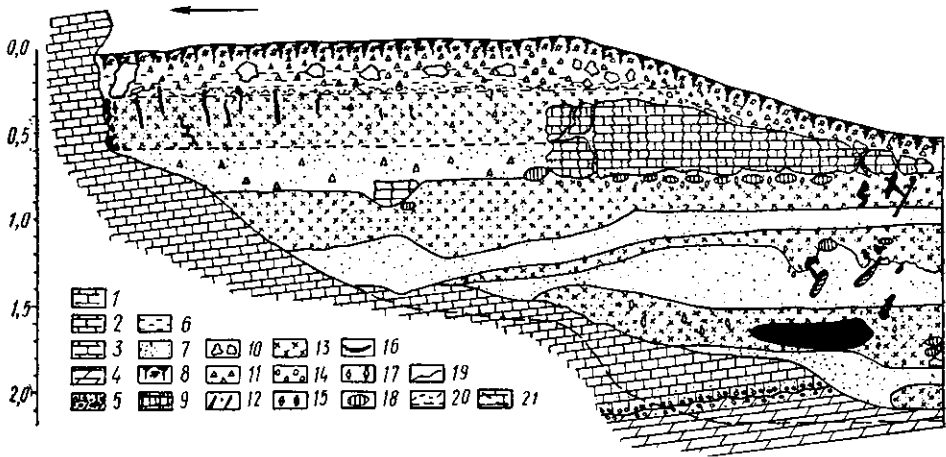

Рис. 6. Стратиграфія відкладів південної стінки розкопу стоянки Заскельне VI.

1, 2 — нумулітові вапняки середнього еоцену; 3 — піщанисті нумулітові вапняки; 4 — верхньокрейдяні мергелі; 5 — зона контакту верхньокрейдяних мергелів та еоценових вапняків; 6 — суглинки; 7 — пісок; 8 — ґрунт; 9 — плити нумулітових вапняків, розташованих не в корінному заляганні; 10 — окремі брили нумулітових вапняків; 11 — щелець; 12 — кореневі ходи; 13 — культурні шари; 14 — вугілля; 15 — крем'яні знаряддя; 16 — зольний горизонт; 17 — уламки кремєню; 18 — кістки тварин; 19 — межа шарів, що чітко простежується в розрізі; 20 — межа шарів, що слабо простежується в розрізі; 21 — нижня межа розкопу.

На багатшаровій стоянці Заскельне VI спостерігається також залягання між I та II культурними шарами великих брил від козирка гроту. У товщі майже 2,5 м четвертинних відкладів світло-жовтого детритусового піску останнім часом зафіксовано шість культурних шарів мустьєрського часу (I—III, IIIa, IV—V) (рис. 6). Вони мають кут падіння в напрямку з північного сходу на південний захід. Нижче наводимо вертикальну стратиграфію та коротку характеристику матеріалів, здобутих у цих культурних шарах.

Найнижчий V шар відділяється від скелястої підлоги кількасантиметровим стерильним прошарком зеленого детритусового піску з великою домішкою глауконітів. Пісок самого шару має жовтий відтінок. Його потужність — від 8 до 10 см. Він починається з відстані 330 см від задньої стінки навісу і поширюється в південному напрямку — у сторону схилу балки. В шарі знайдено кілька десятків крем'яних сколів та одне знаряддя. Кісток тварин дуже мало. Кісткове вугілля відсутнє.

Між V та IV культурними шарами чітко простежується стерильний прошарок зеленого глауконітового піску потужністю 8—10 см. IV шар чітко виділяється на фоні світло-жовтого піску своїм темно-бурим кольором. Його потужність в середньому становить 20 см. Від задньої стінки колишнього гроту він відстоїть на 210 см. У ньому знайдено багато крем'яного інвентаря та обпалених і необпалених кісток тварин. Досить часто трапляються уламки великих трубчастих кісток з слідами вм'ятин та насічок. Це так звані коваделки. Крем'яні знаряддя виконані в техніці однібічної обробки.

Над IV шаром залягає світло-жовтий детритусовий пісок потужністю в середньому 15 см. У ході розкопок 1973 р. в ньому виявлено досить велику кількість кременю та кісток тварин. Кісткове вугілля трапляється рідко. На основі цього був виділений окремий культурний шар (можливо, горизонт) — IIIa, що переходить в III, потужністю 25 см. Відстань його від задньої стінки 110 см. У шарі зафіксовано вогнищевий прошарок, окремі кісткові скупчення овальних обрисів у плані. В 1972 р. було знайдено залишки кісток неандертальця: уламок нижньої щелепи з трьома зубами, 14 розрізаних зубів від неї та сім уламків фаланг кисті⁴. В 1973 р. за 1,5 м на північний захід від знахідок кісток людини було виявлено поховання неандертальця⁵ у поховальній ямі, впушеній з III шару в IIIa, трапились окремі кістки дитини віком 5—6 років. Черепа в ямі знайти не вдалося. В шарі було багато крем'яних знарядь, кісток тварин. Серед перших виділяються гостроконечники, ножі, скребла однієї та двобічної обробки.

Між III та II шарами простежувався відносно стерильний прошарок світло-жовтого піску потужністю до 10 см. Над ним лежить II культурний шар, який майже по всій розкопаній площі стоянки має вогнищевий характер і дуже насичений великою кількістю кременю та кісток тварин. Його потужність досягає 25—30 см. Відстань від задньої стінки — 30 см. Приблизно за 2 м від неї простежено завал — велику брилу козирка гроту, яка лежала паралельно задній стінці. Довжина брили — близько 6 м, а ширина в середній частині — до 2 м. Її товщина в середньому дорівнює 1,5 м. Ближче до задньої стінки наявні великі камені від зруйнованого склепіння гроту. Вони дуже вивірені і легко розбиваються кіркою. Після того, як спеціальним вибухом було підірвано брилу козирка, під нею виявився пласт, що складався з кісток, кісткового вугілля, попелу, кременів, каміння тощо. Деякі кістки лежали в анатомічному порядку, становлячи частину кінського кістяка.

Серед численних знахідок кременю часто трапляються знаряддя різних типів з однією та двома бічними обробками: ножі, гостроконечники, скребла, скобелі, скребки та ін.

На прилеглій до задньої урвистої стінки площі розкопу, трохи більшої за 2 м, над блоком, що упав зверху, зафіксовано детритусовий пісок, в якому розташований I культурний шар, а ще вище щебнюватобриловий шар темно-коричневого кольору та гумусу. Отже, стерильний прошарок являє собою завал каміння та суцільний блок козирка. I шар з невеликим нахилом у сторону балки починається від самої задньої стінки. Біля неї виявлено найбільше знахідок: сколів, знарядь, кісток тварин (у тому числі уламок зуба мамонта). На цій ділянці розкопу шар має потужність близько 15—20 см. Різноманітний набір знарядь становлять гостроконечники, ножі, скребла тощо.

Отже, завдяки чітким стратиграфічним умовам залягання культурних шарів та розташованих між ними блоків каміння можна стверджувати, що завал козирка гроту та його склепіння зустрівся в мустьєрський час. Як бачимо, після цього мешканці стоянки продовжували тут жити, але вже недовго. Це, мабуть, через те, що камера порожнини не була великою, а її козирок міг перекривати вузьку смугу, що проходила впритул до задньої стінки навісу. Про це свідчить порівняно незначний матеріал з підстелюючим II культурним шаром та менша площа його залягання в детритусовому піску, незначна кількість знахідок.

Товща піску на обох стоянках одноманітна, без помітних слідів шаруватості, сортування та гумусованості, тобто його нагромадження могло проходити тільки в печері або гроті без будь-якого переміщення. Генетично він належить до внутрішньопорожнинних гравітаційних відкладів. Формування піску пов'язане з повільним луценням склепіння

та стінок порожнини за рахунок фізичного вивітрювання та вилугування. Подібна картина концентрації піску простежується і зараз в корозійно-денудаційних гротах, про що вже згадувалося вище.

Про існування гротів на місці досліджуваних пам'яток свідчать великі брили. Одну з них знайдено нижче по схилу, на відстані близько 15 м від стоянки Заскельне V (рис. 7). За складом нумулітовий вапняк ідентичний вапнякам середньої частини урвища над стоянкою. У той же час умови залягання вказують на її походження в результаті завалу. Про такі самі умови говорилося вище у зв'язку з стоянкою Заскельне

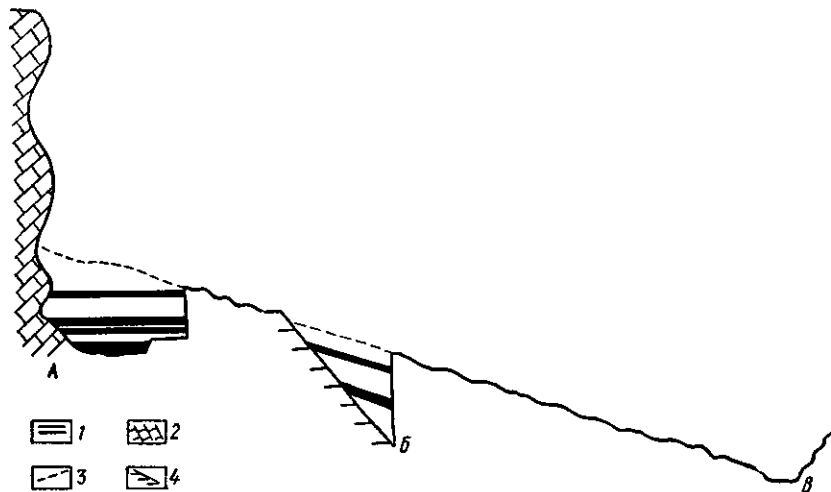

Рис. 7. Схематичний профіль через розкоп стоянки Заскельне V.

1 — культурний шар; 2 — нумулітові вапняки в корінному заляганні; 3 — розташування денної поверхні в районі розкопу і траншеї; 4 — брила нумулітового вапняку, виявлена у «траншеї». А — розкоп Заскельне V; Б — розкоп «траншея», В — тальвег балки Красної.

VI, де вапняк козирка об'ємом понад 10 м³ перекривав її культурний шар. На рис. 6 показана тільки третя частина блоку, який був вилучений вибухівкою. Не викликає сумніву, що ці брили залишились від склепін порожнин, які колись тут існували.

Таким чином, над стоянками Заскельне V та VI в мустьєрський час були гроти, які за морфологією аналогічні корозійно-денудаційним. У процесі синхронного розвитку балки Красної та самих порожнин в певні періоди порушувалася сталість частин склепін, що приводило до гравітаційних завалів. Це якоюсь мірою сприяло повній або частковій консервації відкладів, що містилися в порожнинах. Дальші дослідження дадуть змогу провести повну морфометричну реконструкцію гротів, яка допоможе не тільки визначити первинну конфігурацію, а й простежити динаміку послідовної морфологічної зміни порожнин внаслідок впливу на них екзогенних процесів. Для багатшарових стоянок Заскельне V та VI це дуже важливо.

¹ Г. А. Бонч-Осмоловский. Палеолит Крыма, вып. 1. Грот Кийк-Коба. М.—Л., 1940; С. И. Забанин. Новооткрытая палеолитическая стоянка в Крыму.— Известия Таврического об-ва истории, археологии и этнографии, т. 11 (59). Симферополь, 1928.

² В. Н. Дублянский. Генезис и гидрогеологическое значение крупных карстовых полостей Украины. Автореферат докторской диссертации. Пермь, 1971.

³ В. П. Душевский. Морфологические типы горизонтальных полостей предгорного Крыма.— Пещеры, вып. 12—13. Пермь, 1972.

⁴ Ю. Г. Колосов. Работы Крымской палеолитической экспедиции.— Археологические открытия 1972 года. М., 1973; Yu. G. Kolosov. New Paleolithic data

on mousterian sites of the Crimea.— Prehistoric man, his industry and the environment in the Pleistocene and Holocene. Moscow, 1973.

⁵ Ю. Г. Колосов. Работы Крымской палеолитической экспедиции.— Археологические открытия 1973 года. М., 1974.

В. П. Душевский, Ю. Г. Колосов

Реконструкция природных укрытий над мустьерскими стоянками Заскальная V и VI

Резюме

На протяжении пяти лет Крымская палеолитическая экспедиция Института археологии АН УССР ведет раскопки многослойных раннепалеолитических стоянок Заскальная V и VI вблизи известной скалы Ак-Кая в Белогорском районе. В отличие от изученных пещерных памятников этого времени в Крыму, стоянки находятся в настоящее время под открытым небом, у подошвы обрывистых скал нуммулитовых известняков. В древности они располагались под навесами или гротами.

В статье освещается первый этап работы, целью которого помимо основной задачи археологического изучения является получение данных об установлении морфологического облика и происхождения исчезнувших полостей. Реконструкция естественных укрытий над стоянками Заскальная V и VI даст решение одной из задач, поставленных перед Крымской палеолитической экспедицией.

Д. Я. ТЕЛЕГІН

Про номенклатурний список кременяних виробів доби мезоліту — неоліту

Надходження нових серій кременяних виробів різних періодів кам'яного віку, поглиблене їх вивчення, у тому числі з застосуванням статистичних методів, потребує вироблення детальної класифікації кременяних знарядь. Лише при наявності загальноприйнятої їх номенклатури хоча б у рамках певної території стане можливим колективне опрацювання матеріалів, коли дані про склад тієї чи іншої колекції, опрацьованої одним дослідником, зможуть повністю використовувати також інші фахівці, зокрема і при статистичних викладках. І навпаки, відсутність такої класифікації неминуче веде до значного скорочення обсягу доступної інформації і нерідко заводить дослідницький процес у тупик, оскільки фахівці навіть одного вузького кола знань позбавляються можливості ґрунтовно ознайомитися з колекціями, а інколи навіть виникають непорозуміння у деталях термінології.

Розробка класифікації кременяних виробів і застосування статистичного методу при їх опрацюванні вже давно привертала увагу археологів¹.

Метод типологічно-статистичного аналізу ранньопалеолітичних матеріалів особливо почав застосовуватися після його удосконалення Ф. Бордом і М. Бургоном на початку 50-х років².

Описуючи верхньопалеолітичні і мезо-неолітичні колекції півдня Східної Європи, фахівці (П. П. Єфименко, М. Я. Рудияський, С. М. Бібіков, Д. О. Крайнов, П. Й. Борисковський, В. М. Даниленко, О. О. Формозов та ін.) весь час застосовують певну номенклатуру типів і підтипів знарядь. Зараз у нашій країні і за рубезем уже розроблено кілька номенклатурних схем і для верхньопалеолітичного, мезолітичного та неолітичного кременю³.

Переважає більшість праць з цих питань, однак, охоплює дуже невеликі території, окремі культури або лише конкретні пам'ятки. Не